

SOSYOLOGCA

OCAK-ARALIK 2017

CİLT:7 SAYI:13-14

ISSN: 2146-5207

SAĞ-MUHAFAZAKÂR-MİLLİYETÇİ DÜŞÜNCEDE KÜLTÜR-MEDENİYET TARTIŞMALARI VE MEDENİYETE KARŞI KÜLTÜR SAVUNUSU ÜZERİNE

Mehmet AYGÜN

Özet: Kültür, sosyolojide çok faydalı bir kavramdır. Bu kavram görünüşte sosyolojinin temel kavramlarından biri olmasına rağmen antropolojiden tarihe, siyasetten dine, coğrafyadan ekonomiye birçok disiplinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Kavramın yaygın olarak kullanılmasının işlevsel olmasının yanı sıra ülkemiz için siyasi, ideolojik, düşünsel ve sosyal nedenleri de bulunmaktadır. Ülkemizin siyasal-sosyal değişimini kültür kavramı üzerinden okuyabiliriz. Çalışmada, bu nedenlerle ilgili bir tartışma yapılacaktır. Ele alacağımız bir diğer konu ise kültür kavramının tarihi süreç içerisinde ülkemizdeki serüveni olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Medeniyet, Ziya Gökalp.

ON CULTURE-CIVILIZATION DEBATE ON THE RIGHT CONSERVATIVE NATIONALITY THOUGHT AND THE CULTURAL ARGUMENT AGAINST CIVILIZATION

Mehmet AYGÜN

Abstract: Culture is a very useful concept in sociology. Although this concept is apparently one of the basic concepts of sociology, it is widely used in many disciplines from anthropology to history, from politics to religion and from geography to economics. In addition to being functional, the concept's widespread use has political, ideological, intellectual and social reasons for our country. We can read the political-social change of our country through the concept of culture. A discussion on these reasons will be undertaken in the study. Another issue that we will consider will be the adventure of the concept of culture in our country in the historical process.

Keywords: Culture, Civilization, Ziya Gökalp.

SAĞ-MUHAFAZAKAR-MİLLİYETÇİ DÜŞÜNCEDE KÜLTÜR-MEDENİYET TARTIŞMALARI VE MEDENİYETE KARŞI KÜLTÜR SAVUNUSU ÜZERİNE

Mehmet AYGÜN

Sosyolojide kültür kavramı kadar kullanışlı bir başka kavram yoktur. Cemil Meriç'in ifadesi ile adeta bir "Bukalemun". Kültür kavramının başına ve sonuna bazı kavramlar/kelimeler getirilerek onlarca yüzlerce kavram türetilmiştir. Milli Kültür, Yerel Kültür, Halk Kültürü, Alt-kültür, Karşıt Kültür, Kültür Emperyalizmi, Kültür Değişmesi, Kültür Çatışması, Kültür Yozlaşması, Kurum Kültürü, Okul Kültürü, Yemek Kültürü, Kültür Merkezi, Kültür Göçleri, Kültür Araştırmaları, Kültürel Yaklaşımlar, Kitle Kültürü, Linç Kültürü, Popüler Kültür, Kültürel İktidar gibi. Örneklerden de anlaşılacağı üzere kültür kavramı akademik dilde ve gündelik hayatta oldukça sık kullanılan bir kavramdır. Üstelik bu kavram görünürde sosyolojinin temel kavramlarından biri olsa da antropolojiden tarihe, siyasetten dine ve coğrafyadan iktisada kadar birçok disiplinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Çok kullanımın ötesinde kültür kavramı ülkemizde adeta kutsiyet ifade eder hale gelmiştir. Kavramın bu denli yaygın kullanılmasının -başına veya sonuna kavram ekleyerek yeni kavramlar oluşturmaya elverişli olmasının, yani işlevsel olmasının yanında- ülkemiz açısından siyasal, ideolojik, düşünsel ve toplumsal nedenleri/gerekçeleri vardır. Ülkemizde kavramın kullanımını belli kaygıları, siyasal tavır alışları ve hatta korkuları yansıtmaktadır. Kültür kavramı üzerinden ülkemizin siyasal-toplumsal değişimini okuyabiliriz. Çalışmada bu nedenler/gerekçeler üzerinde bir tartışmaya girişilecektir.

Ele alacağımız bir başka konu da ülkemizde kültür kavramının tarihsel süreç içinde yaşadığı serüvendir. 19. yüzyılda Batı'da uluslaşma sürecinde (kendini ve başkasını tanıma çabası içinde) ulus/millet inşa etmenin manivelası olan kültürün, ülkemizde 20. yüzyılın birinci yarısında "milli kimlik" inşası kavramına, 1950'lerden sonra ekonomik "kalkınma miti"ne ve Amerikan modernleşmesine uyum nedeniyle turistik bir unsura (Kültür ve Turizm Bakanlığı), 1990'lı yıllarda ise nasıl toplum bütünlüğünü sarsıcı/bozucu bir

kavrama dönüştüğü üzerinde durulacaktır. Türk düşünce tarihinde kültür kavramının oldukça ilginç ve dikkat çekici bir serüveni vardır. Kavramın bizdeki serüveni ve sıklıkla kullanımında düşündürücü ve tartışılması gereken yönleri bulunmaktadır. Cemil Meriç, *Kültürden İrfana* adlı eserinde kavramın Batı'da ortaya çıkışı, kullanımı ve ülkemize gelişinin izini sürmüştür. Almanya'da, Fransa'da, İngiltere'de ve 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Amerika'daki tarihi gelişimini, antropolojik, sosyolojik ve felsefi içerikli tanımlamaları üzerinde durarak Batılı kültür literatürüne atıfla ayrıntılı bir şekilde incelemiştir.

Ülkemizde kültür üzerine kabaca bir literatür taraması yapıldığında kavramın sağ-muhafazakar-milliyetçi çevreler tarafından daha çok kullanıldığı görülmektedir. Gökalp'ten başlayarak tartışmalı da olsa onun çizgisinde görülen Mümtaz Turhan ve öğrencisi Erol Güngör, kültür kavramını merkeze almış sosyologlarımızdır.¹ Bu üç düşünürümüzden beslenen milliyetçi-muhafazakar düşünce çevreleri kültür kavramını adeta kutsal bir kavram gibi kullanmışlar ve kullanmaktadırlar. Türk milliyetçiliğinin, panslavist ve Batı saldırılarına karşı bir tepki olarak biçimlenmesi, Soğuk Savaş yıllarında anti-Sovyetçilik özelliğinin temellerinden birini oluşturmaktadır. Milliyetçilikle birlikte kültür de Batı saldırılarına karşı bir direnç unsuru olarak görülmüştür. Milliyetçi düşünürlerin kültürü bu denli önemsemesini burada aramak gerekir. Sol literatürde ve düşünce çevrelerinde ise kültür kavramının yerini daha çok çağdaşlaşma, uygarlaşma, modernleşme gibi kavramlar almaktadır. Örneğin, Osmanlı-Türk modernleşmesini açıklama çabası içine giren Mümtaz Turhan, süreci "Kültür Değişmeleri" kavramı üzerinden değerlendirir. Lale Devri, III. Selim Dönemi'ni "Serbest Kültür Değişmeleri" olarak değerlendirirken, II. Mahmut ve Tek Partili dönemi modernleşme hareketlerini "Empoze Kültür Değişmesi" olarak adlandırır. Mümtaz Turhan'ın muarız Niyazi Berkes ise aynı süreci değerlendirirken kültür kavramı yerine laikleşme, sekülerleşme ve çağdaşlaşma kavramlarını kullanır. Mümtaz Turhan'ın öğrencisi Erol Güngör bu konuda hemen akla gelen isimlerin başında yer almaktadır. Güngör'ün hemen her çalışmasında kültür kavramı merkezi bir yerde durmaktadır. Genelde de sağ, muhafazakar, milliyetçi düşünürler "toplumsal değişim" ve "toplumsal yapı" kavramları yerine sıklıkla kültür ve kültür değişimi/değişmeleri kavramlarını tercih etmektedirler.

Bilindiği gibi II. Meşrutiyet yıllarında Ziya Gökalp tarafından Batılılaşmadaki tıkanıklığı aşmak için kültür-uygarlık ayrımı geliştirilmiştir. Bu ayrım, "Türklüğün ve Müslümanlığın devletin Batılılaşma girişimleri önünde bir

¹ Türk sosyolojisinin bu üç önemli ismi üzerine oldukça geniş bir çalışma olarak bkz. Ufuk Özcan, "Türkiye'de Sosyoloji: Başlıca Akımlar, Dönemler ve Figürler", Türk Sosyologları ve Eserleri II, Sosyoloji Yıllığı 20, Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 95-216.

engel değil, bir imkan olduğu"² düşüncesine dayanmaktadır. Gökalp, harsın (kültür) milli olduğunu, bir milletten diğerine geçemeyeceğini, uygarlığın ise beynelminel olduğu için bir milletten diğerine geçebileceğini, bunun da bir sorun oluşturmayacağını ileri sürmüştür. Çünkü bir milletin temel kimliğini kültür dediğimiz içerikler oluşturmaktadır. Türklüğe ve Müslümanlığa ait olan unsurlar milli olduğu için Batı medeniyetine (beynelminel) girmemizin önünde bir engel yoktur. Yani biz Batı medeniyeti içinde de Türk ve Müslüman kalabileceğiz. Uygarlığa ait olanın alınması milli kimliği ortadan kaldırmayacaktır. Gökalp bu görüşlerini "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" şeklinde formüle etmiştir. Gökalp'in kültüre böylesine bir önem atfetmesi Türk sosyolojisinde ve düşüncesinde kültüre verilen değerlerin temel kaynağını oluşturmaktadır. Batılılaşma bir devlet politikası olarak devam etmesine göre gireceğimiz Batı uygarlığı içinde Türk ve Müslüman kalmamız kültürle mümkün olacaktır. Bu durumda yapılması gereken kültüre sıkı sığa bağlanmaktır. Bu yaklaşım, ülkemizde genelde sağ-muhafazakar-milliyetçi aydınların birçok toplumsal konuyu ve sorunu kültürü merkeze alarak ya da onunla ilişkilendirerek ele almalarının başlıca nedenidir. Batı uygarlığı içinde Müslüman ve Türk kalabilmenin ön-koşulu kültürü korumaktan geçer. Bu nedenle kültür kavramı uygarlığın olumsuzluklarını, olası kötü sonuçlarını önleyecek, ortadan kaldıracak bir direnç unsuru haline gelecektir. Giderek Batı gelişmiş bir uygarlıkla anıldıkça biz de kendimizi kültürle, zengin bir kültüre sahip olmakla ifade edeceğiz. Medeniyetin gelişmişlik düzeyiyle ilgili görülmesi (Batı sanayi toplumları karşısındaki geriliğimiz) karşısında kültürün toplum ve toplumsal kimlikle ilişkisi vurgulanacak ve kültür üzerinden bir kimlik savunusuna girilecektir.

1950'lerden itibaren ülkemizde Gökalp'in kültür-uygarlık ayrımında uygarlık kavramı sönmüş, yer yer Gökalpçi yaklaşım olumsuzlanarak yerine her iki kavramın içeriğini yansıtacak şekilde kültür kavramı tek başına ikame edilmiştir. Yani uygarlığa ait şeyler (içerikler) kültürün maddi unsurları olarak görülmeye başlanmıştır. Kültür-medeniyet ayrımında, kültür doğası gereği manevi olanı ifade ederken ayrım ortadan kalkmış, medeniyet unsurlarını da içerecek şekilde kültürü, "maddi kültür" ve "manevi kültür" olarak ayırmak bir gelenek olmuştur. Böylece muhafazakar düşünce çevreleri de mesafeli durdukları uygarlık kavramını kullanmadan toplumsal olgu ve sorun çözümlenmeleri yapabilmektedir. Kültür genel kavramı altında "maddi kültür" olarak toplanan uygarlığa ait unsurların bir kısmı çıkarılarak, yerine daha folklorik unsurlar konulmuştur. Uygarlık kavramı silinirken, kültür kavramı Gökalpçi yaklaşımdan uzaklaşmaktadır. Sonuç-

² Onur Güneş Ayas, *Müzik Sosyolojisi, Sorunlar, Yaklaşımlar, Tartışmalar*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 311.

ta uygarlık yerine kültürün övgüsü yapılmakta, giderek kavram kutsal bir anlam kazanmaktadır. Buradan içinde bulunduğumuz durumun uygarlık değerlerini kazanamamaktan değil, kültürümüzü kaybettiğimizden dolayı ortaya çıktığı sonucu çıkarılarak Tek Parti Dönemi Batılılaşma politikaları eleştirilmektedir. Diğer yandan Batı uygarlığının Doğu toplumları üzerindeki yıpratıcı etkisi, Batı'nın kendine bir üstünlük atfetmesi, insanoğlunun yarattığı biricik ve tek uygarlık olduğu yönündeki yaklaşımının da ülkemizde kültüre olan vurguyu artıran bir başka neden olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye'de kültür tartışmaları Ziya Gökalp'le başlamıştır denilebilir. Gökalp'in ülkemizdeki konumu, Hegel'in Batı düşüncesindeki konumuyla benzerlik göstermektedir. Hegel'in kendisinden sonra Batılı düşünürleri etkilemesine benzer bir şekilde Ziya Gökalp de kendisinden sonraki düşünürlerimizi derinden etkilemiştir. Öyle ki sosyoloji tarihimizde hemen hemen her sosyologumuzun Gökalp üzerine -kitap ya da makale düzeyinde- bir çalışması vardır. Yakın zamanlara kadar hemen hemen her sosyologumuz Gökalp'le yüzleşmek durumunda olmuştur. Hegel'den sonra Batı'da düşünürlerin Sağ Hegelci ve Sol Hegelci olarak ayrılmasına benzer bir şekilde ülkemizde de düşünürlerimiz Sağ Gökalpçi ve Sol Gökalpçi olarak ikiye ayrılabilir. Gökalp'in Kültür-Medeniyet ayrımında sarkacın kültür tarafında duranlar, yani toplum çözümlemelerinde kültürü odağa alanlar Sağ Gökalpçiler,³ sarkacın uygarlık tarafında duranlar, yani toplum çözümlemelerinde uygarlık kavramını odağa alanlar Sol Gökalpçi⁴ olarak nitelendirilebilir. Örneğin, Mümtaz Turhan kültür kefesinde (*Kültür Değişmeleri*), Niyazi Berkes uygarlık kefesinde (*Türkiye'de Çağdaşlaşma*) durmaktadır. Sağ Gökalpçiler toplum analizlerinde kültür kavramını merkeze alırken, Sol Gökalpçiler uygarlık kavramını merkeze almaktadırlar. Cavit Orhan Tütengil ve Cahit Tanyol gibi uygarlık kavramı ile birlikte anılan kavramlara (Laiklik, İrtica, Gelişmişlik-Az gelişmişlik vb.) ağırlık veren sosyologlarımız da bu kategori içinde değerlendirilebilir. Sol-Gö-

³ Bu düşünürler için genel olarak "**dava adamı**" sıfatı yakıştırılır. Davacı düşünürler genelde "münevver" veya "mütefekkir" olarak anılır. Birbiriyle dava arkadaşlarıdır. Bu düşünürlerimiz, toplumsal sorunları "dava" olarak görürler. Mümtaz Turhan'ın *Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri*, Nurettin Topçu'nun *Türkiye'nin Maarif Davası*, Semiha Ayverdi'nin *Milli Kültür Mes'eleleri ve Eğitim Davamız*, Kazım Karabekir'in *Çocuk Davamız*, Salih Mirzabeyoğlu'nun *Kültür Davamız* eserleri bunun örnekleridir. Necip Fazıl'ın *Gençliğe Hitabe*'sinde ifade ettiği, "dininin, dilinin, beyninin, ilminin, ırzının, evinin, kininin, öcünün davacısı bir gençlik..." sözlerinden ilham alan insanlar tarafından günümüzde "Davamız devamızdır" şeklinde formüle edilmektedir.

⁴ Bu düşünürler ise hep "**mücadeleci**" aydınlar olarak tanımlanır. Hayatını Aydınlanma, sosyalizm vb. mücadelesine adayın düşünürler. Bu aydınlarımız da dava yerine "sorun" ya da "problem" kavramı kullanırlar. Niyazi Berkes'in *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Muzaffer Sencer'in *Türkiye'de Toprak Mülkiyeti Sorunu*, Selim İleri'nin *Çağdaşlık Sorunu...*, Sağ-Muhafazakar düşüncede sorun yoktur, "mesele" vardır.

kalpçiler, toplumsal kimlikle ilişkisini reddetmeden kültürün üretim ilişkileri tarafından belirlendiği, sınıfsal bir olgu olduğu (Doğan Ergun gibi) görüşünden hareket etmektedirler. Vurguyu gelişmişlik düzeyiyle ilgili medeniyet kavramına yapmaktadırlar. Düşünce tarihimizdeki ilerilik-gerilik, evrensellik-millilik tartışmalarının bununla ilgisi olduğu söylenebilir.

Ancak, Gökalp burada Marks'ın Hegel'i ters-yüz etmesine benzer bir şekilde ters-yüz edilmemektedir. Onun Kültür-Uygarlık ayırımında kavramların içini oluşturan unsurlar tek kavram içinde toplanmaktadır. Bu ikili ayırım giderek belirsizleşirken Batı için uygarlık, bizim için kültür vurgusu öne çıkmaktadır. Kendimizi daha çok kültürle tanımlamaya başlıyoruz. Uygarlık/medeniyet ("tek dişi kalmış canavar", "kahpe medeniyet", "makine medeniyeti" vb.) beraberinde modernleşme olumsuzlanırken kültür olumlanmakta ve adeta toplum kültürle özdeşleştirilmektedir. Giderek çok zengin bir kültüre sahip olduğumuz, köklü bir kültür geleneğimiz olduğu vurgulanarak adeta kültür eşittir toplum şeklinde bir anlayış ortaya çıkmaktadır. "Dünyada ne kadar kültür varsa o kadar toplum, ne kadar toplum varsa o kadar kültür vardır" cümlesi sosyolojik bir mottoya dönüşecektir. Batı medeniyetine girmenin ya da medeniyete ulaşma yollarının (çağdaşlaşma/modernleşme/sekülerleşme) aydın ya da devlet kadroları tarafından savunulması ve yürütülmesi nedeniyle medeniyet, aydın (halktan kopmuş aydın) ve seçkin kitleyle (cumhuriyet elitleri), kültür ise halkla özdeşleştirilmiştir. Aydın topluma yabancılaştığı ve fildişi kuleden baktığı yönündeki eleştirilere bu açıdan da bakmak gerekmektedir.

Sağ düşünce geleneğinde kültürü kutsamaya dönük bu eğilimi besleyen ve şekillendiren olgulardan biri de 1917 Bolşevik Devrimi sonrası ortaya çıkan komünizm tehlikesidir. Komünizm tehlikesine karşı Soğuk Savaş yıllarında iyice netleşen anti-komünizm düşüncesi ülkemizde kültür kavramına olan vurgunun artmasının temel nedenlerinden biri olmuştur. Muhafazakar-milliyetçi sağ düşüncede kültür kavramına yapılan vurgunun temelinde anti-komünizm düşüncesi yatmaktadır. Marksist terminolojide ya da Marksist diyalektikte kültür kavramının üst yapı kavramı olarak tanımlanması, üretim araçlarının kısaca maddi olanın alt-yapı, eş deyişle belirleyici unsur olarak nitelenmesi, sağ düşüncede kültüre vurguyu açıklayan bir diğer neden olarak görülebilir. Ekonomik gelişmenin temelinde Protestan Ahlakı'nı gören M. Weber'in ülkemizde muhafazakar çevrelerde daha çok tutulması ve ilgi görmesini de bu açıdan değerlendirebiliriz. Yine ülkemizde Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan idealizm-realizm tartışmaları, ruhçu-maddeci (Nazım-Safa kavgası), ilerici-gerici tartışmaları da uygarlık-çağdaşlık-modernlik kavramlarının sol; kültür, millilik ve gelenekçilik kavramlarının sağ tarafından sahiplenilmesine yol açmıştır. Sağın çağdaşlık-modernlik-uygarlık (Batı'ya atfedilen, Batılı gözüken) kavramlarına karşı mesafeli duruşu, daha

ötesi eleştirel ve bazen reddiyeci tavrı kültür kavramına vurgunun, kavrama kutsal bir önem atfetmesinin temelini oluşturmaktadır. Solun kültür kavramına vurgu yapmayarak, yer yer sansürleyerek, gerçekte kültür kavramı ile ifade edilebilecek olgu ya da olayları “çağdaşlık/modernlik” gibi kavramlarla ifade etmesi bu eğilimi beslemiştir. Sol düşüncenin ekonomik olguları merkeze alması, materyalist bir yaklaşımı benimsemesi, kültürün alt-yapısal öğeler tarafından belirlendiğine yönelik tezi, kültür kavramının sağ düşüncede kutsallık kazanmasını açıklayan nedenlerden biri olduğu söylenebilir. Devamla Batı’nın Doğu karşısındaki ekonomik gücü, makine ve endüstriyel üstünlüğü; dünyayı yıkan büyük savaşların Batı çıkarları yüzünden yaşanması, Batı medeniyeti (girmek istediğimiz medeniyet dairesi) üzerinden medeniyetin olumsuzlanmasına, kültürün ise olumlanmasına yol açmıştır. “Ruhsuz makine ve madde medeniyeti”, “maddeci Batı”, “vahşi Batı” tanımlamaları, beraberinde “duygusal Doğu”, “manevi dünya”, “mistik ve metafizik Doğu” kavramlarını gündeme getirmiştir. Batı “madde dünyası”, doğu “mana dünyası”dır. Pozitivizme karşı metafizik, maddeciliğe karşı ruhçuluk, materyalizme karşı idealizm, rasyonalizmin akılcılığına karşı sezgiciliğin kalp gözü olduğu savunusu yapılacaktır. II. Dünya Savaşından sonra Batı’da pozitivizme yönelik eleştirilerin artması, pozitivizmin surlarında gedikler açılması ve Bergsonculuğun yükselmesi Peyami Safa’yı heyecanlandırmıştır. Ona göre, artık içine girmek istediğimiz maddeci Batı çökmüştür, ruhçu ve metafizik değerleri reddetmeyen bir Batı vardır. Bu Batı kabul edilebilir bir Batı’dır. Mümtaz Turhan’ın da “biricik medeniyet” olarak gördüğü ve tanımladığı bu Batıdır.

Ülkemizde eserlerinde kültür konusunu en çok işleyen aydınlarımızın başında Bozkurt Güvenç gelmektedir. Güvenç, Türk düşüncesinde kültürün fetiş bir kavrama dönüşmesinde ve kültürün savunusunda öne sürülen argümanları üreten ya da bu argümanlara kaynaklık eden düşünürlerimizdendir. Güvenç’in, *Sosyal Kültürel Değişme, İnsan ve Kültür, Kültür Sorunu, Kültür’ün ABC’si, Kültür ve Demokrasi, Kültür ve Eğitim, Osmanlıdan Cumhuriyete Kültürümüzde Batı Etkisi, Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları, Kültür Konusu ve Sorunları* gibi büyük bir külliyat oluşturacak sayıda eser kaleme almıştır. İçinde kültür kavramının geçmediği eseri yok gibidir. Japon kültürü üzerine de eser yazan Güvenç’in, ülkemizde Japon kültürü öykünmeciliğine ciddi katkısı olmuştur denilebilir. Sıklıkla dile getirilen, “Japonların kendi kültürlerini koruyarak Batılılaştıklarını/modernleştiklerini, bizim ise kültürümüzü kaybederek Batılılaştığımızı, özellikle Cumhuriyet modernleşmesinin bizi köklerimizden kopardığı ve bu nedenle gelişemediğimiz ve kalkınamadığımız” şeklinde ifade edilen düşünceler temellendirilirken Japon mucizesi, Japon kalkınması ve kültürü bize örnek gösterilmektedir. Başka tarihi, siyasi ve konjonktürel koşullar dikkate alınmadan Japon modernleşmesinin ve kültürünün övgüsü yapılırken, özellikle Cumhuriyet Batılı-

laşmasının eleştirisi yapılmaktadır. Daha çok muhafazakar düşünce çevrelerinde kabul gören bu anlayışın temelinde Batılılaşmanın gündelik yaşamdaki etkilerine karşı bir tepkinin yer aldığı düşünübilir. Bu yöndeki eğilimlerde Batı karşısında geri kalmışlığımızın yarattığı psikolojinin belirleyici olduğu söylenebilir. Gerçekte toplum olarak kültür kavramıyla olan ilişkimiz, kültür kavramına yüklediğimiz anlam, kültürü kutsallaştırmamız modernleşme serüvenimizle doğrudan ilişkilidir. Modernleşme sürecinde toplum olarak Batı ile olan ilişkilerimiz ve Batı'yı algılama biçimimiz değişiklik göstermektedir. II. Viyana yenilgisine kadar Batı'yı küçümser bir tavırla "kafir Batı" olarak görürken, yenilgiden sonra küçümser tavrın yerini yaşadığımız şok nedeniyle korku almıştır. Lale Devri ile korkuyu atlattıktan sonra bu korku yerini öteki olan Batı'yı anlamaya dönüşür. Giderek Batı'nın üstünlüğünün ve ilerlemişliğinin kabulüne doğru giden yaklaşım beraberinde hayranlık duygusu doğurur. Bu duygu işlerin ters gitmeye devam etmesi nedeniyle Nurettin Topçu'nun deyişiyle aşağılık duygusuna dönüşür. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Batı'yı taklit etme, Batılı kurumların alınması, Batılı etkinin gündelik toplum yaşamında giderek görünürlüğünün artması, Batılılaşmaya tepkilerin artmasına yol açar. Devletin kötü gidişi, kötü gidişin bir türlü durdurulamaması, öbür tarafta Batı'nın saldırgan tutumu, endüstriden gelen gücü ile dünya egemenliğini yaygınlaştırma ve uygarlığını evrenselleştirme girişimleri karşısında ülkemizde kültürel unsurlar öne çıkarılacaktır. Medeniyet unsuru olarak tanımlanan şeylerin bizde yokluğu ya da azlığı, daha çok mevcut kültür unsurları ile kapatılmaya çalışılacaktır. 20. yüzyılda ise uygarlık kavramı altında toplanan teknik, araç ve gereç gibi unsurlar bizde maddi kültür ögesi olarak anılmaya başlanmıştır. Lise sosyoloji ders kitaplarında ya da kültür konusunu ele alan kitaplarda kültür tanımlandıktan hemen sonra onu maddi ve manevi kültür şeklinde ikiye ayırmak bir gelenek olmuştur. O zaman kültür-uygarlık ayrımında kültür olarak tanımlanan unsurlar manevi kültür kavramı altında toplanmakta, uygarlık kavramı içinde tanımlanan şeyler ise maddi kültür olarak tanımlanmaktadır. Kültürün maddi ve manevi kültür olarak ayrılması Mümtaz Turhan'la başlamış, giderek sağ düşünce geleneği içinde kabul görmüştür. Medeniyet kavramı da maddi medeniyet ve manevi medeniyet şeklinde ikiye ayrılmıştır. Bu anlayışa göre maddi kültür ve maddi medeniyet unsurları başka toplumlardan alınabilir ve değiştirilebilir. Kültürün manevi unsurları ve medeniyetin manevi unsurları bir toplumdaki diğerine geçemez ve bunlar milli kimliğin oluşturucularıdır. Peyami Safa, II. Dünya Savaşı sonrasında Batı'da savaşın yıkıcılığına karşı bir tepki olarak ortaya çıkan mistik düşüncelerin, sezgiciliğin ve metafiziğin tekrar canlanması karşısında iki tür Batı'dan bahsetmeye başlamıştır. Ruhçu (Maneviyatçı/Sezgici) ve Maddeci (Pozitivist/Materyalist) Batı. Safa'ya göre artık Batı'yı kabul etmemizde bir sorun yoktur. O tarihlere kadar model alınan

materyalist Batı çökmüştür.

Muhafazakar düşüncede kültür kavramı daha çok din, dil, tarih, millet, milliyetçilik, toplumsal kimlik, toplumsal değişim, muhafazakarlık, buhran, ⁵eğitim, münevver, vatan ve coğrafya ile ilişkilendirilmektedir. Yukarıda ismini andığımız Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri, Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik* eserinde bu geleneği büyük ölçüde başlatan düşünürümüzdür. Turhan'ın kültür üzerine yazıları bu eseriyle sınırlı kalmamıştır. Bu temel eserinden sonra kültür üzerine birçok yazı kaleme almıştır. *Türk Yurdu* dergisinin 1954 tarihli 239. sayısında "Türk Kültürünün Kaynaklarına İnmek Ne Demektir I" ve aynı derginin 1955 tarihli 240. sayısında "Türk Kültürünün Kaynaklarına İnmek Ne Demektir II" başlıklı iki makale yazmıştır. Yine 1954 yılında *İstanbul (Sanat ve Edebiyat)* dergisinde "Hakiki ve Sahte Kültür" başlığında bir başka yazısı yayınlanmıştır. 1960'lı yılların sonuna doğru Turhan, *Yön* dergisine karşı çıkardığı *Yol* dergisinde konunun izini sürmüş, "Garpta Milli Kültürlerin Doğuşu I-IV" (Sayı: 31-34) başlığı ile seri makaleler yazmıştır. Türk düşünce tarihinde Ziya Gökalp'le başlayıp Mümtaz Turhan'dan sonra Erol Güngör'le devam eden bir çizgiden bahsedilir. Günümüzde Mehmet Eröz, Mustafa Erkal, Orhan Türkdoğan ve Yılmaz Özakpınar'ın bu düşünce geleneğini temsil ettiği söylenir. Bu düşünürlerimiz de kültür konusuna yakın ilgi duymuşlar ve toplum çözümlemelerinde kavramı odak haline getirmişlerdir. Örneğin bu düşünce geleneğinin önemli temsilcilerinden Erol Güngör'ün bu kavramlarla kültürü birlikte ele aldığı ve ilişkilendirdiği üç temel eserinden biri *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, diğeri *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, bir diğeri ise *Dünden Bugünden Tarih-Kültür ve Milliyetçilik* başlığını taşımaktadır. Bu üç eser birbirinin devamı mahiyetindedir ve Güngör'ün entelektüel kaygılarını yansıtır. Hocası Mümtaz Turhan'dan devraldığı kültür değişmeleri konusu onun "temel bilimsel gündemi"ni oluşturmuştur.⁶ Güngör, kültür değişmesi olgusunun tarihsel olarak Osmanlı'nın Batı'dan aldığı ilk büyük askeri yenilgi sonrasında devleti eski gücüne kavuşturmak için ironik bir biçimde yine Avrupa'nın rehberliğine ihtiyaç duyulmasının yarattığı kimlik problemiyle başladığını söyler. Modernleşme sürecinin askeri alandan giderek toplumsal ve kültürel hayata doğru kayması ile başlayan huzursuzluklar ve ortaya çıkan kimlik problemi kültür tartışmalarının başlamasının asıl nedeni olmuştur. Modernleşmeden beklenen maksadın bir türlü gerçekleşmemesi, üstelik devletin gittikçe kötüye gitmesi ve toprak kayıpları milliyetçi tepkiyi artıracaktır.⁷ Güngör,

⁵ Kültür buhranı, Erol Güngör.

⁶ M. Yavuz Alptekin, "Erol Güngör", *Türkiye'de Sosyoloji (İsimler-Eserler) II*, Der. M. Çağatay Özdemir, Phoenix Yayınları, Ankara, s. 445.

⁷ Türk milliyetçiliğinin biçimlenmesinde ve temel özelliklerini kazanmasında Balkan Sa-

yukarıda sözü edilen üç kitabında da kültür ile milliyetçilik kavramları arasında bir ilişki kurar, iki kavramı hep birlikte kullanır. Çünkü Güngör'e göre milliyetçilik, kültürün-milli kültürün bir uzantısıdır. Kültürel değişimden, değişimin getirdiği risklerden doğabilecek sorunlara karşı milliyetçilik bir güvence oluşturmaktadır. Kültür değişmesi, toplumun gelişim ve değişim yönünü, milliyetçilik ise Türk kimliğinin devamlılığını temsil eder. Değişim içinde kültürel devamlılığı sağlamak milliyetçilikle mümkündür.⁸ Gökalp'in kültür-uygarlık ayrımı Güngör'de yerini milliyetçilik-medeniyetçilik ayrımına ve tartışmasına bırakmış gibidir. Bu durum Gökalp-Turhan-Göngör arasında var olduğu söylenen çizginin kırıldığı alanlardan biridir. Gökalp'te kültür kavramı değişen bir olgu olarak değil, değişimin yönünü oluşturan ve değişim alanı olan uygarlık kavramına karşı değişmeden kalanı ifade eder. Mümtaz Turhan'da kültür değişmesi Osmanlı-Türk modernleşme sürecinin tamamını ifade ederken, Güngör ise kültür değişmesinin ülke ve milletin gelişebilmesi için zorunlu olduğunu belirtmekte ama milliyetçiliğin kontrolünde bir kültür değişmesini medeniyet değiştirmeye tercih etmektedir. Güngör'e göre değiştirilmesi gereken medeniyet değil kültürdür.⁹ Yani İslam ve Doğu medeniyeti içinde kalıp kültürümüzü geliştirmeliyiz. Ülke ve milletin gelişmesine katkı yapacak maddi kültür öğelerini alabiliriz. Maddi kültür ürünlerini almaya İslam da bir engel oluşturmamaktadır. Modernleşme bir medeniyet iktibası değil, bir kültür değişmesi ve kendimize has gelişme hamlesidir. Bu anlamda Batı'dan alınacak olan, beşeri birikimleri temsil eden bilim, teknik ve fen olacaktır. Türk milleti bunları kendi medeniyet değerleri çerçevesinde işleyecek ve kendi özgün gelişmesini üretecektir.¹⁰

Diğerleri kadar tanınmamış olsa da İktisat Fakültesi Sosyoloji ekolünden Mehmet Eröz de kültür konusuna yoğun ilgi duymuştur. Hatta Eröz'ün "en karakteristik vasıflarından biri"nin Türk Kültürü alanında etkin bir hizmet örneği vermesi olduğu söylenmektedir.¹¹ *Türk Kültürü Araştırmaları*, *Milli Kültürümüz ve Meselelerimiz* ve *Yörükler* adlı kitapları ile "Milli Kültür İçinde Alt Kültür Grupları", "Türk Dili ve Milli Kültürümüz" adlı makaleleri bu konuda yaptığı çalışmaların başında gelmektedir. Eserlerinde kültür kavra-

vaşlarında alınan yenilginin etkisi önemli olmuştur.

⁸ Erol Güngör'ün milliyetçilik anlayışı sosyalizme ve komünizme karşı, ona set oluşturan bir milliyetçiliktir.

⁹ Bu yaklaşım Gökalp'ten kesin kopuşu gösterir. Aslında aslı kopuş Turhan'da ortaya çıkmıştır. Bu düşünce geleneği içinde onun kavramsallaştırdığı "Kültür Değişmeleri" tamlaması bu kopuşun tek başına kanıtıdır.

¹⁰ M. Yavuz Alptekin, "Erol Güngör", *Türkiye'de Sosyoloji (İsimler-Eserler) II*, Der. M. Çağatay Özdemir, Phoenix Yayınları, Ankara, s. 456.

¹¹ Mustafa Talas, "Mehmet Eröz", *Türkiye'de Sosyoloji (İsimler-Eserler) II*, Der. M. Çağatay Özdemir, Phoenix Yayınları, Ankara, s. 307.

mına sıkça rastlanan bir başka düşünürümüz Mustafa Erkal'dır. Erkal, "kültür ve medeniyeti birbiriyle içi içe gören anlayışları bir noktaya kadar kabul etmesine rağmen"¹² kültür kavramını önemseyen ve önceleyen bir yaklaşıma sahiptir. Ziya Gökalp'in kültür-medeniyet ayrımında medeniyet kavramı altında topladığı unsurları maddi kültür kavramı altında değerlendirir. Gökalp'in kültür-medeniyet ayrımında kültür kavramına yüklediği anlamı manevi kültüre yükler. "Manevi kültürün bir milleti diğer milletlerden ayırt edebilme imkanı verdiğini belirterek, örf ve adetler, kolektif davranışlar, değer hükümleri, ahlak anlayışı, sosyal normlar ve zihniyetin manevi kültürün unsurları olarak sınırlamaktadır."¹³ *İktisadi Kalkınmanın Kültürel Temelleri, Türk Kültüründe Hoşgörü, Küreselleşme, Etniklik ve Çokkültürlülük*, Erkal'ın kültür üzerine kaleme aldığı temel eserleridir. Ayrıca milli kültür, kültürel kimlik gibi konularda onlarca makale yazmıştır. 1990'lı yıllarda ortaya çıkan "çokkültürlülük", "çokkültürcülük", "kültür mozaiği", "etnik kültür" gibi kavramların toplum ve ülke kimliğini oluşturan "milli kültür" kavramını aşındırmasına karşı çıkmıştır. Burada "milli kültür" kavramının ilk olarak kim tarafından kullanıldığı önemli bir araştırma konusudur. Gökalp'te kültür zaten milli olan şeklinde tanımlandığı için ayrıca neden kültür kavramının başına "milli" sıfatı getirilmiştir? "Milli Kültür" kavramı beraberinde "Milli Olmayan Kültür" kavramını getirmektedir. Öyleyse milli olmayan kültür nedir? Milli kültür kavramı Gökalp'in Halk Kültürü kavramıyla örtüşmekte midir? Yine maddi kültür ile manevi kültürü ayıran sınır nedir?

Kuşkusuz Mili Kültür kavramı ya da Ulusal Kültür kavramı 1930'lu yıllarda oldukça anlamlıdır. Etnik ve dinsel bölünmüşlüğü ortadan kaldırmak, tek, homojen ve bütünlüklü bir toplum inşa etmek arzu ve hedefini ifade eder. Bu dönemde *Kadro* dergisi etrafında toplanan düşünürlerin "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle" argümanı da bu kaygının bir sonucudur. Milli kültür, birlik ruhunu, yekvücut olmayı ifade eder. 1929 Buhranı sonrasında Batı'da kurumsallaşması hızlanan toplumsal süreçler, yani toplumdan/halktan millete ya da ulusa geçiş süreçleri hızlanmıştır ve başarılıdır. Batı milletler topluluğudur. 20. yüzyıl milletlerin yüzyılı olacaktır. Millet örgütlenmesi başarılı sonuçlar vermekte ve hızlı kalkınmayı getirmektedir. Çok milletli bir imparatorluk bakiyesi olmamız, etnik ve dinsel açıdan çeşitli halkların varlığı da milli bir kültür oluşturulup bununla paralel giden bir millet oluşturmayı zorunlu ve gerekli kılmaktadır. Milletten daha ileri bir anlam içeren "ulus" kavramının kullanılması da bununla ilgilidir. Kötü bir son ile nihayet bulacak olan Nazizm Almanyası ve faşizmin egemen olduğu İtalya o dönem için başarılı

¹² Filiz Baloğlu, "Mustafa Erkal", *Türkiye'de Sosyoloji (İsimler-Eserler) II*, Der. M. Çağatay Özdemir, Phoenix Yayınları, Ankara, s. 682.

¹³ A.g.m., s. 682.

örnekler olarak Türkiye Cumhuriyetinin dikkatini çekmiştir. Böylesine bir kurumsallaşma ve millileşme sürecine giren ülkemizde kültürel çalışmalar öne çıkacaktır. Ziya Gökalp'in vasiyeti doğrultusunda, Halkevleri ve sonra kurulan Köy Enstitüleri marifetiyle yoğun bir folklor derlemesine girişilecektir. Bu yıllarda ortaya çıkan "Vatandaş Türkçe Konuş", "kendi okulunu kendin yap" kampanyaları, Gökalp'in "Halka Doğru" ve "aydının köye giderken yanında medeniyet götüreceği, dönerken bozulmamış Türk kültürü getireceği" yolundaki yaklaşımı doğrultusunda yürütülecektir. Bütün bu çabaların temelinde millet inşa etme ve bunun için gereken kültürel unsurları toplayarak bir milli kültür oluşturma vardır.¹⁴ Bu açıdan 1930'lu yıllar ülkemizde cumhuriyetin kurumsallaşması dönemi olmuştur.

Mümtaz Turhan 1950'li yıllarda toplumsal sorunlarımızın kaynağında yeterince milletleşmememizin yattığını, Batılı anlamda bir millet olduğumuzda bu sorunların çözüleceğini söylemiştir.

Bu geleneğin yaşayan temsilcilerinden Orhan Türkdoğan, kültür kavramının bağlamını genişletir. Ziya Gökalp'te, Mümtaz Turhan ve hatta Erol Güngör'de kültür kavramı daha kapsayıcı ve toplum-millet boyutunda, millet oluşturma süreci içinde kullanılırken, Türkdoğan'da kültür millet-altı veya toplum-içi olgu ve oluşumlar içinde kullanılır. Gökalp, ümmetten millete geçişin düşünürü, Turhan millileşmenin tamamlanması çabasının düşünürü, Türkdoğan ise milletleşmesini az çok tamamlamış bir ülkenin millet-altı kültürel yapısının düşünürü olmuştur denilebilir. Türkdoğan'ın kendi ifadesi ile artık ulus-devlet oluşumu tamamlanmıştır. Çalışmaları da bu düşüncesini yansıtmaktadır. *Kemalist Sistem: Kültürel Boyutları, Değişme-Kültür ve Sosyal Çözülme, Kültür ve Sağlık-Hastalık Sistemi, Yoksulluk Kültürü: Gecekonduların Toplumsal Yapısı, Milli Kültür Modernleşme ve İslam, Güneydoğu Kimliği: Aşiret-Kültür ve İslam, İşçi Kültürünün Yükselişi, Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri, Gecekondu İnsan ve Kültür: İstanbul Örnek Olayı* gibi eserleri olan Türkdoğan'ın kültürle ilgili birçok makalesi vardır. Görüldüğü gibi Türkdoğan, kültür kavramını, ele aldığımız diğer düşünürlerden farklı olarak, o gelenek içinde alışık olunmayan bir yaklaşımla yeni kavramlarla birlikte kullanmaktadır. Yoksulluk ve kültür, işçi ve kültür gibi. Bu geleneğin son temsilcilerinden biri olarak görülen Mümtaz Turhan'ın öğrencilerinden Yılmaz Özakpınar da çalışmalarında kültür kavramını sıklıkla kullanan ve işleyen düşünürlerimizdendir. Mümtaz Turhan'la başlayan ve Erol Güngör'ün "Temel Bilimsel Gündemi" haline gelen kültür değişimleri konusu Özakpınar'da devam eder. Mesleki ve yazın serüveni hocası Mümtaz Turhan'a çok benzeyen Özakpınar'ın kültür ve medeniyet üzerine önemli çalış-

¹⁴ Nasıl millet olunur? sorusunun cevabı da aranmaktadır. Mehmet İzzet'in *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat* kitabının bu yıllarda yayınlanması ve ilgi görmesi anlamlıdır.

maları vardır. *Kültür ve Medeniyet Üzerine Denemeler, Kültür ve Medeniyet Anlayışları ve Bir Medeniyet Teorisi, İslam Medeniyeti ve Türk Kültürü, Kültür Değişmeleri ve Batılılaşma Meselesi*. Özakpınar'ın kültür değişmeleri konusundaki yaklaşımı ve kültür-uygarlıkla ilgili görüşleri Erol Güngör'le benzerlik gösterir. Ona göre kültür gelişmeye ve değişmeye açıktır. Kültür bir medeniyete bağlı olarak ortaya çıkar ve şekillenir.

Bu muhafazakar-milliyetçi düşünce çizgisinin dışında kalan düşünürlerden nadir bir örnek olarak Erol Güngör, Orhan Türkdoğan ve Yılmaz Özakpınar'la çağdaş olan Doğan Ergun'un meseleye eğildiğini görüyoruz. Toplumsal kişilikle (Birey Kuramı) ilişkili olarak ele aldığı kültürü sol-Hegelmecilikle sağ-Hegelmeciliği sentezleyeci bir yaklaşımla değerlendirir. Kültürü sınıfsal bir olgu olarak ele alan Ergun, ekonomik ve toplumsal gerçeğin ya da üretim ilişkilerinin kültürü belirlediğini, kültürün de alt-yapı üzerindeki belirleyiciliğini, aralarında karşılıklı bir etkileşim olduğunu belirtir. Yine Türk kültürünün devletçilik ağırlıklı bir iktisadi kolaylaştırıp geliştirecek bir ortam sunduğu saptamasını yapar. Erol Güngör ve Yılmaz Özakpınar'la ortak noktaları, Gökalp'in kültür-medeniyet ayırımına karşı çıkmasıdır. Ergun'a göre medeniyet, sınıflı toplumlarda kültürün maddi koşuludur. Kültür medeniyet koşullarına göre öğrenilmiş toplumsal yaşayış tarzı, medeniyet ise maddi gelişme ve gelişme bilincidir. Kültür öğrenilmiş bir manevi gerçek, öğrenilmiş bir ruhsal iklimdir. Medeniyet ve kültür bir arada, iç içedir. Kültürü maddi kültür ve manevi kültür olarak ikiye ayırmak da tamamen yanlış bir düşünme işlemidir. Bu ayırım tam olarak ortaya konamamıştır.¹⁵

Sosyolog olmasa da, önemli bir Türkologumuz Bahattin Ögel de Türk kültürü üzerine önemli eserler vermiştir. Ögel'in 9 ciltlik *Türk Kültür Tarihinin Giriş* adlı çalışması kendi alanında öncü çalışmalardan biri sayılabilir. Tarihçi İbrahim Kafesoğlu'nun eseri *Türk Milli Kültürü* adını taşımaktadır. Bu iki önemli isimde görüldüğü gibi kültür konusu ülkemizde diğer sosyal bilimcilerin de yakından ilgi gösterdiği bir konu olmuştur. Türkiye'de belli bir dönemde sonra birçok tarihçinin tarih çözümlemeleri kültür ya da kültür unsurları çerçevesinde olmuştur. Kültür unsurları üzerinden bir tarih okuması yapmışlardır. 1960'lı yıllarda sol düşünürlerin tarihe, Osmanlı tarihine yönelik ilgileri artmıştır. Sol aydınlar tarihi siyasal (iktidar) ve ekonomik süreçler (mülkiyet ve üretim ilişkileri gibi) üzerinden çözümlemişlerdir. Niyazi Berkes, Kemal Tahir, Sencer Divitçioğlu, Muzaffer Sencer bunlardan birkaçıdır. Burada yeri gelmişken belirtilmesi gereken bir başka durum da şudur: Gerek Sol-Gökapçiler, gerekse bu tasnifin içine girmeyen sol çevreler eserlerinde "İslam kültürü" veya "Türk-İslam Kültürü" ifadesini kullanırken,

¹⁵ Gökhan V. Köktürk, "Doğan Ergun", *Türkiye'de Sosyoloji (İsimler-Eserler) II*, Der. M. Çağatay Özdemir, Phoenix Yayınları, Ankara, s. 237-238.

sağ-Gökalpçiler daha ziyade “İslam medeniyeti” kavramını kullanmaktadır. Kültür kavramını çok sık kullanmayan sol, konu İslam olunca medeniyetten çok kültür kavramını tercih etmekte, medeniyeti Batı’ya ait olan bir olgu olarak ortaya konmaktadır. Tersine durumda sağ da İslam söz konusu olduğu zaman kültür kavramı yerine medeniyet kavramını tercih etmektedir. Burada medeniyet İslam dini ile ilişki kurularak, dini unsurlarla tanımlanmaktadır. Medeniyet parlak geçmiş zamanları ve yaşanması umut edilen, tasavvur edilen bir gelecek zamanı ifade etmektedir. İlerlemeyi, gelişmişliği, üstünlüğü ve hatta dünya egemenliğini çağrıştıran Batı uygarlığının karşısına düzeni, sadeliği, huzuru, geleneği ve sürekliliği çağrıştıran Doğu/İslam medeniyeti konmaktadır. Her iki yaklaşımın da sorunları olduğu açıktır. Biri gelecek adına bugünü ıskalarken, diğeri belirsiz gelecek karşısında geçmişin parlak hatıralarına sığınmaktadır.

Kültür kavramı, 19. yüzyılda Batı’da ulus-devletleşme süreci içinde ortaya çıkmış bir kavramdır. Millet kimliğinin inşasında önemli misyon üstlenmiş, içeriği de bu süreçte oluşmuştur. Gerçi sosyolojinin kurucu babaları kavrama mesafeli durmuşlar ve çözümlenmelerinde kullanmamışlardır. Ancak ulusal birlik sancısını en fazla yaşayan Almanya’da kavramın serüveni ve kullanımı, bu sürecin milletleşme süreci ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Kültür kavramı hem Batı’da hem de bizde çoğunlukla medeniyetle birlikte anılmış ve anlam içeriği de bu ikili ilişki içinde biçimlenmiştir.

Ziya Gökalp de kültür kavramını Batı’daki misyonuna uygun bir şekilde ve benzer kaygılarla Almanya’dan almıştır. Kavramın bizdeki serüvenini Cemil Meriç *Kültürden İrfana ve Ümrandan Uygarlığa* eserlerinde ele almıştır. Cemil Meriç, bugün ülkemizde her ne kadar sağ-muhafazakar-milliyetçi çevreler tarafından sahiplenilse de kültür ve uygarlık konusuna yaklaşımı sağ-Gökalpçi ve sol-Gökalpçi düşünürlerden farklılık göstermektedir. Eserlerinin isminden de anlaşılacağı üzere kültür yerine “İrfan”, uygarlık yerine “Ümran”ı kullanmaktadır. Meriç’e göre, “Bu Ülke” maddeci kültürden irfana dönmelidir.

Ülkemizde kültür kavramına yüklenen misyon ve içeriği devletin siyasal tercihlerine ve siyasal eğilimlere bağlı olarak değişmiştir. II. Meşrutiyet yıllarında Batılılaşmadaki tıkanıklığı açmak için pratik bir kaygıyla Gökalp’in getirdiği kavram (başlangıçta kabul görmese de) erken cumhuriyet döneminde yeni devletin ve toplumun kimliğinin inşasında önemli bir kavram olmuştur. Atatürk’ün “Türkiye cumhuriyetinin temeli kültürdür” vecizesinde dile geldiği gibi imparatorluk sonrası kurulan yeni devletin ve milletin inşasının temeli Türk kültürü ile atılmıştır. 1950’lerden itibaren, Soğuk Savaş yıllarında ise kavram sağ-milliyetçi-muhafazakar düşünürlerde anti-komünizm, anti-sosyalizm ve az da olsa anti-kapitalizm temelinde içerik kazanmıştır. Batı’dan gelen tehlikelere, zararlı fikir ve ideolojilere karşı milli

kimliği korumak, geleneği sürdürmek için sıklıkla başvurulan bir kavram olmuştur. Kısaca Batı karşısında alınan yenilgiler, Batı'nın üstünlük psikolojisi, Türkiye'deki geri-kalmışlık duygusu, geleneksel değerlerin zayıflaması, Batılılaşma politikasının gündelik yaşamdaki dönüştürücü etkisi, sosyalizm ve komünizm tehlikesi Türkiye'de kültür konusuna ilgiyi ve ele alış biçimlerini etkilemiştir.

Kültürün milli kimlikle ilgili olması (en başta Ziya Gökalp'in formülasyonundaki rolü), Batılılaşma sürecinde ve Batı uygarlık dairesine girince toplum kimliğimizi kaybetmememizin koşulu olarak görülmesi, temelde kültüre olan ilginin en başta gelen nedenidir. Gökalp'te kültür, medeniyetin kozmopolitliğine karşı millet ruhunu ayakta tutacak ruhtur. Batılılaşma hareketi hızlanınca kültür vurgusunun da arttığını söyleyebiliriz. 19. yüzyıl Batılılaşması karşısında dine ve geleneğe bağlılığın artması (İslamcılık) eğilimi Cumhuriyet döneminde kültüre vurguya ve bağlılığa evrilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası Batı yönlü, daha doğrusu yeni Batı diyebileceğimiz Amerikan tarzı modernleşmeye yönelmemizin hemen başlarında Mümtaz Turhan'ın yayınladığı *Kültür Değişmeleri* eseri bu açıdan değerlendirilebilir. 1970'li yıllarda ulusal birliğin tehlikeye girmesi karşısında Erol Güngör'ün kültür üst başlığını taşıyan eserleri de bu açıdan değerlendirilebilir. 1990'lı yıllarda gelindiğinde küreselleşme, yeni dünya düzeni tartışmaları içinde "Milli Kültür" olumsuzlanmış, mahkum edilmiştir. Milli kimliğin ya da milli kimlik yaratma sürecinin toplumsal sorunlara yol açtığı görüşü ileri sürülmüştür. Milli kültür yerine, alt-kültür, karşıt kültür, etnik kültür gibi kavramlar önem kazanmıştır. Orhan Türkdoğan'ın eserleri bu açıdan değerlendirilebilir.

Son zamanlarda küreselleşmenin ve yeni dünya düzeninin tıkanması ve vadettiği o güzel günlerin bir türlü gelmemesi, modernizmin "milli kültür"ünü olumsuzlayan postmodernizmin etnik ve dinsel temelde icat ettiği kültürlerin toplum bütünlüklerinde açtığı derin yaralar nedeniyle milli kültür tekrar hatırlanmaya başlanmıştır. Kısaca kavramın bizdeki serüvenini şöyle bir formülle özetleyebiliriz. Batılılaşmadaki kararsızlıkları giderme anlamında hars-medeniyet ayrımındaki kültür; erken cumhuriyet döneminde yeni devlet ve toplumun inşasına koşulan kültür; 1950'lerde DP dönemi Amerikan modernleşmesi sürecinde ve Soğuk Savaş'ın etkisiyle anti-sosyalist/anti-komünist/pozitivist içeriklerle biçimlenen ülke kimliğini korumaya dayalı milli kültür; 1990'lı yıllarda milli kimliğin yerine ikame edilmek istenen "küreselleşme" ve "çokkültürcülük"; günümüzde dini içeriklerle, dini dozu artırılarak yeniden inşaa edilmek istenen kültür.

Ülkemizde "kültür" konusu, "genel kültür" düzeyinde değil, "popüler kültür"ün esiri olmadan "akademik kültür" düzeyinde ele alınmaya muhtaçtır.